

DIFFERENSIAL TA'LIM VA UNING O'ZIGA XOS JIHLTLARI PEDAGOG OLIMLAR NIGOHIDA

Shodmonova S.M.

*Shahrisabz davlat pedagogika instituti Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim) mutaxassisligi magistranti*

Tayanch so'zlar: differensial, differensial ta'lim, metod, texnologiya, individual, ichki differensiatsiya, tashqi differensiatsiya.

Ключевые слова: дифференциал, дифференциальное образование, метод, технология, индивидуальный, внутренняя дифференциация, внешняя дифференциация.

Key words: differential, differential education, method, individual, internal differentiation, external differentiation.

Резюме:

Ushbu maqolada differensial ta'lim mazmuni, ahamiyati va pedagog olimlarning differensial ta'lim haqidagi qarashlari yoritilgan.

Резюме:

В данной статье описываются содержание и значение дифференцированного образования, а также взгляды ученых-педагогов на дифференцированное образование.

Summary:

This article describes the content, importance of differential education and the views of pedagogical scientists on differential education.

Bugungi fan va raqamli texnologiyalar asri bo'lgan XXI asrda ta'lim sohalarining tez va jadal rivojlanishida differensial ta'lim alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Differensial ta'lim o'quv jarayoni tashkiliy shakllaridan biri bo'lib, bunday ta'lim jarayonida ta'lim oluvchilar ma'lum bir xususiyatlariga ko'ra guruhlariga ajratiladi va shunga ko'ra o'quv jarayoni tashkil etiladi. Differensiatsiya lotin tilidan olingan bo'lib, "differentia"- farq, tabaqa ma'nolarini anglatadi. Differensial ta'lim muammosi pedagog va psixolog olimlar tomonidan turli nuqtai nazardan tadqiq etilgan bo'lib, turlicha ta'rif berilgan. Ro'zmon Keldiyorov, Nurilla Ahmedovlar differensial ta'limni kelajakda o'quvchilarning kasb tanlashida muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydilar: "Tabaqalashtirilgan ta'limda o'quvchilar o'z qiziqishlari asosida yo'nalishlar bo'yicha guruhlarga

bo'linib, ta'lim ma'lum kasbga yo'naltirilgan tarzda amalga oshiriladi. Tabaqalashtirilgan ta'lim kasbga yo'naltirish va yo'llashning muhim asosi hisoblanadi hamda biror mutaxassislik sohasidagi bilim va ko'nikmalarni egallash bilan bog'liq bilimlar asosida amalga oshiriladi. Tabaqalashtirilgan ta'limda o'quvchilar kasbga yo'nalish va qiziqishidan qat'i nazar, barcha o'quv predmetlari bo'yicha to'liq o'rta ma'lumotga ega bo'lishadi. Tabaqalashtirilgan ta'lim asosida o'quvchilar tanlangan mutaxassisligi bo'yicha chuqur bilim asoslarini egallashadi va amaliy malakalarga ega bo'lishadi. Tabaqalashtirilgan ta'lim kasb tanlashning asosi hisoblanadi va o'quvchilarning o'z qiziqish va moyilliklari asosida kasb tayyorgarligi sirlarini egallashlarida muhim o'rin tutadi". Ushbu qarashda o'quvchilarni tabaqalashtirishda asosiy mezon sifatida ularning qaysi predmetga qiziqishlari yuqori ekanligi hamda bilimlarni o'zlashtirish imkoniyatlari tanlab olingan.

E.N.Sattorov tabaqalashtirib o'qitishning o'ziga xos jihatlari sifatida quyidagilarni qayd etadi:

- o'quvchilarning dastur materiallarini o'zlashtirishiga erishiladi;
- ularning bilim va malakalarida, ijodiy ishlarida o'sish kuzatiladi, ularning fanga qiziqishlari orta boradi;
- o'quvchilarning faolligi oshadi;
- o'quvchilarning qobiliyati va imkoniyatlariga qarab bilim berilayotganligi sababli, ularda o'quv yuklamalarini o'zlashtirishda zo'riqish hollari bo'lmaydi;
- iqtidorli o'quvchilarning chuqur bilimlar olishga bo'lgan ehtiyojlari qondiriladi;
- tabaqalashtirib o'qitish, uni demokratlashtirishga va insonparvarlashtirishga yordam beradi.

R.Safarova tabaqalashtirish mezonlari hamda zaruriy shart-sharoitlar borasida to'xtalib o'tadi: "Tabaqalashtirib o'qitishni o'quvchilarning aqliy salohiyatidan kelib chiqqan holda tashkil etish noto'g'ri. Uni tashkil etishda o'quvchilarning individualligi, qiziqishlari, iqtidori kabilarga tayanish lozim. Chunki bu jarayonda o'quvchining individualligini namoyon qilishi uchun qulay imkoniyat vujudga keladi. O'quvchilarning qiziqishlari, iqtidori, intilish va ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ta'lim mazmunini tabaqalashtirish demokratik yondashuv bo'lib, u o'quvchi shaxsining o'zligini namoyon qila olishi uchun qulay shart-sharoit yaratadi. Bugungi kunda pedagogika fani oldida tabaqalashtirilgan ta'limning ilmiy asoslarini yaratish, o'quvchilarni tabaqalashtirib o'qitish jarayonini nazariy metodik jihatdan ta'minlash, tabaqalashtirib o'qitishni tashkil etish shakl, metod, vosita va texnologiyalarini

ishlab chiqish va amaliy faoliyatga joriy qilish kabi muhim masalalar ko'ndalang turibdi va ular o'z yechimini kutmoqda".

S.Qoraev differensial ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil ishlaridan foydalanishga alohida e'tibor qaratadi va o'quvchilarni tabaqalashtirishda quyidagi xususiyatlarini inobatga olish maqsadga muvofiq ekanligini ko'rsatadi:

- mustaqil faoliyatida o'quvchilarning o'ziga xos individual xususiyatlari;
- fanlarga munosabati, layoqatliligi;
- boy dunyoqarashi va intellektual xususiyatlari, ijodiyligi;
- mustaqil bilim olish ko'nikmalarining shakllanganligi;
- o'z faoliyatiga ijodiy yondasha bilishi, fan mashg'ulotlari bo'yicha mustaqil shug'ullana olishi;
- ularda fanga oid bilim, ko'nikma va malakalarning mavjudligi, ularning mustaqil ishni qiziqib bajarishi;
- faolligi, tashabbuskorligi, ijodkorligi kabilar.

MDH olimlaridan D.Kosyakov differensial ta'limni tadqiq etar ekan, ta'lim oluvchilarni guruhlarga ajratish mezonlariga alohida to'xtaladi va bunda quyidagi belgilarni inobatga olmaslik lozimligini alohida ta'kidlaydi:

- inson ichki organlari faoliyatidagi o'ziga xosliklar;
- shaxsning konstitutsion o'ziga xosliklari;
- salomatligi;
- mavjud layoqatni namoyon etishdagi to'sqinliklar;
- nerv tizimidagi o'ziga xosliklar;
- yosh va jinsga oid farqlar;
- temperament;
- fiziologik rivojlanishdagi deffektlar.

Pedagogikada ta'limni individuallashtirish va differensiallashtirish tushunchalari birga ishlatiladi. Ba'zi manbalarda ushbu tushunchalar umumiy holda ham qo'llaniladi. I.Unt ushbu tushunchalarni pedagogik nuqtai nazardan farqlab ko'rsatadi. Uningcha, ta'limni individuallashtirish bu – o'qitish jarayonida o'quvchilarning qaysi xususiyati bo'lishidan qat'iy nazar ta'limning barcha shakl va metodlarida ularning individual xususiyatlarini inobatga olishdir.

Ta'limni differensiallashtirish esa bu o'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olishning shunday shakliki, unda o'quvchilar ma'lum bir xususiyatlariga ko'ra guruhlarga ajratiladi va alohida tahsil oladilar; odatda bunday ta'lim jarayoni bir nechta o'quv rejasi va dasturi asosida amalga oshiriladi.

Demak, differensial ta'lim bu – o'quvchilarning o'quv jarayonida muhim bo'lgan umumiy xususiyatlariga ko'ra ajratilgan (gomogen) guruhleri bilan olib boriladigan ta'limning tashkiliy shakli; o'quvchilarning muhim didaktik xususiyatlariga ko'ra tabaqalashtirilgan guruhleri uchun o'quv materialini moslashtirishni nazarda tutuvchi pedagogik tizim bo'limi.

Differensial ta'lim tushunchasi ta'limga differensial yondashuv muammosini o'rganishni taqozo etadi. Ta'lim jarayoniga differensial yondashuv bu – turli tipdagi guruhlar uchun uning kontingentining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish maqsadida turlicha ta'lim vaziyatini yaratish; gomogen guruhlarda ta'lim jarayonini amalga oshirish maqsadida o'quv, metodik, boshqaruv, pedagogik va psixologik tadbirlar tizimini tashkil etishdir. Bilimlarni o'zlashtirish darajasiga ko'ra differensiallashtirish past va o'rta darajada o'zlashtiruvchi talabalar bilimlar doirasidagi bo'shliqlarni to'ldirish, bilim o'zlashtirishga rag'batlantirishdan iboratdir. Bilim o'zlashtirishlariga ko'ra tabaqalashtirishda talabalarning o'zlashtirishlarini doimiy ravishda diagnostika qilib borish talab etiladi. Aks holda past o'zlashtiruvchilarda bilimga bo'lgan motivatsiya susayishi kuzatilishi mumkin.

Qiziqishlari va moyilliklarga ko'ra tabaqalashtirish differensial yondashuvda keng qo'llaniladi. Ushbu guruhlarda talabalar qiziqishlariga ko'ra topshiriqlar bilan mashg'ul bo'ladilar. Ushbu qiziqishlar keyinchalik ma'lum bir qobiliyatning rivojlanishiga va o'z navbatida boshqa qobiliyat turlarini ham takomillashtirishga xizmat qiladi.

Differensial ta'lim jarayoni individual va guruhli shakllarda tashkil etiladi. Differensial ta'lim ishtirokchilar masshtabiga ko'ra ikki turga ajratiladi:

1. Ichki differentsiatsiya – bir guruh ichida talabalarni kichik guruhlariga ajratish. Bu kichik guruhlar bitta auditoriyada bir xil fanni o'qiydilar, ammo bilim berish metod va vositalari turlicha tanlanadi. Shuningdek, o'quv materialini o'zlashtirishga doir qo'shimcha material va tavsiyalar har bir guruh uchun alohida tanlab olinadi.

2. Tashqi differentsiatsiya – talabalarni qiziqishlariga qarab guruhlariga ajratish va har bir guruhni alohida dastur asosida o'qitishni nazarda tutadi. Bunday differentsiatsiya asosida odatda elektiv kurslar va darsdan tashqari mashg'ulotlar yoki tor mutaxassisliklar bo'yicha tahsil tashkil etiladi.

Differensial ta'lim jarayonida bir qator zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan ham foydalaniladi. Jumladan:

- modulli ta'lim;
- shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasi;
- rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyasi;

- muammoli ta'lim texnologiyasi;
- o'yinli texnologiyalar.

Ta'lim jarayonida ta'lim texnologiyalari, shakl va metodlaridan o'qituvchi qanchalik keng va unumli foydalansa, ta'limga nisbatan talabalarning qiziqishlari ham oshib boradi va samaradorlik darajasi ham yuqori bo'ladi.

Pedagogik ta'lim jarayonida differensial ta'limni tashkil etishning asosiy tashkiliy shakllaridan biri bu amaliy va laboratoriya mashg'ulotlaridir. Differensiallashtirish jarayonida o'qituvchi talabalarning turli shaxsiy sifatlarini o'rganadi, aniqlaydi, tahlil qiladi va tasniflaydi.

Ichki differentsiatsiya asosidagi mashg'ulotlarda turli murakkablik darajasidagi topshiriqlar keng qo'llaniladi. Shuningdek, talabalarning mustaqil bajarish darajasi, mustaqillik darajasi, o'quv material hajmi, talabalarga yordam ko'lamiga ko'ra ham topshiriqlar tabaqalashtiriladi.

Differensial ta'lim texnologiyasi rivojlantiruvchi va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari asosida amalga oshirilganda muvaffaqiyatli kechadi. Shuningdek, muammoli izlanish metodlari, interaktiv metodlar, o'yin metodlari, diskussiya, ijodiy topshiriqlar, intuitiv va simulyatsion mashqlar differensial ta'lim jarayonida qo'llash uchun samarali hisoblanadi.

Differensial ta'lim faqatgina ta'lim mazmunini differensiallashtirishni emas, balki ta'limning tashkiliy shakllari (individual, guruhli, frontal), metodlari, o'quv materialini va topshiriqlarni ham differensiallashtirishni taqozo etadi.

Differensial ta'lim umumiy holda quyidagi afzalliklarga ega:

- bilim oluvchilarni rivojlantirish uchun ularning individual xususiyatlari va qiziqishlariga ko'ra optimal shart-sharoit yaratilganligi;
- o'quv jarayonining samaradorligi;
- bo'lajak pedagoglarning kasbga ijobiy va ijodiy munosabatlarining shakllantirilishi;
- talabalarning pedagogik qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish imkoniyatining mavjudligi;
- turli darajada o'zlashtiruvchi talabalarning o'z kuchi va muvaffaqiyatiga ishonchning mavjudligi.

O'qituvchi ta'lim jarayonining asosiy tashkil etuvchisi va boshqaruvchisi sifatida differensial ta'lim davomida quyidagi vazifalarni bajaradi:

- talabalarni tabaqalashtirish uchun diagnostik tadbirlarni amalga oshiradi. Ya'ni, talabalarning tafakkuri, intellektual darajasi, xotirasi, diqqati, qiziqishlari, layoqati va qobiliyatlarini aniqlaydi;
- talabalarni guruhlarga ajratish uchun mezonlarni belgilaydi;

- har bir guruh uchun o‘quv materiallari (nazariy ma’lumotlar, topshiriqlar, tavsiyalar, mustaqil ishlar)ni tayyorlaydi;
- talabalarning o‘zlashtirish darajalarini doimiy ravishda nazorat qiladi va tahlil qiladi;
- o‘zlashtirish darajalariga ko‘ra talabalarni qayta guruhlaydi.

Adabiyotlar:

1. Nurullaeva Sh.U. Pedagogik mahorat va kompetentlik: mazmuni, shakllantirish metodikasi va rivojlantirish yo‘llari // Pedagogik mahorat. № 1. 2021. 19-22 bet.
2. Rajabova L. Integrativ-differensial yondashuv asosida bo‘lajak ijtimoiy soha mutaxassislarini o‘qitish nazariyasi. Xalq ta’limi. 2021, №5, 75-81 b.
3. Bim-Bad B.M. Pedagogicheskiy ensiklopedicheskiy slovar. — M., 2002.352 str.
4. Oleshkov M.Yu., Uvarov V.M. Sovremennyy obrazovatelnyy protsess: osnovnyye ponyatiya i terminy.— M.: Kompaniya Sputnik, 2006.154 st.
5. Yegamberdieva N. Ijtimoiy pedagogika, - T: Alisher Navoiy nomidagi Uzbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009